

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 40, Şubat 2017, s. 563-569

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

31.12.2016

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

10.02.2017

Dr. Celal EMANET

Garden State Islamic Center, İslam Tarihi
celalemanet@gmail.com

“BEN HAKLIYIM, SEN HATALISIN, CEHENNEME GİT” DİNLER VE MEDENİYETLERİN KARŞILAŞMASI *

Bernard LEWIS

Uzun zamandan bu yana modern Batı dünyasındaki uygulamalarla kendimizi milli kimliğimizle tanımlamaktayız. Diğer kimlikleri ise- dinsel, politik vb- daha büyük ve önemli bir bütünün alt bölümleri olarak görmekteyiz. 11 Eylül olayları ve sonrası, bizim üzerimizde- bir ulusun dinler içinde bölünmesinin aksine bir dinin uluslar içerisinde bölünmesi- gibi farklı bir algılayış meydana getirmiştir. İşte bu durum, bizden bazılarının kendimizi düşünmemize ve diğerleriyle olan ilişkilerimizdeki yöntemlerde alışılmadık tavır takınmamıza sebep olmuştur. Kendisini İslam olarak tanımlayan bir kuvvetle karşılaşılması durumu da – bu kesinlikle, çok önemli- “Medeniyetlerin çatışması” temasına yeni bir boyut eklemektedir.

Bir zamanlar insanlığın genel kanaati kendilerinin medeni olduğu diğerlerinin ise gayri medeni olduğu yönündeydi. Bildiğimiz kadarıyla bunlar, geçmişin önemli medeniyetleri olan Çin, Hindistan, Yunan, Roma, Pers ve eski Ortadoğu uygarlıklarının görüşüydü. Karşılaştırmalı olarak farklı medeniyetlerin varılması fikri son safhaya kadar ortaya çıkmış değildi. Bu medeniyetler karşılaşır ve birbirlerini etkilerler -hatta daha ilginç- bir medeniyetin belirli bir ömre sahip olmasıdır. Buna göre medeniyet doğar, büyür, olgunlaşır, geriler ve ölür. Ortaçağ Arap tarihçisi ve filozof İbn Haldun (1332-1406) bu devreleri safha safha tam olarak anlatmış ve uygarlıkları medeniyetler olarak değil de bunun yerine devletler veya rejimler olarak ele almıştır. Böyle bir kavram hakikaten 20. yüzyıla kadar medeniyetlere uyarlanmamıştır.

Bu şekilde bağlantı yapan ilk yazar Alman tarihçi Oswald Spengler'di. Muhtemelen o, I. Dünya Savaşı'nın dehşetinden, Alman imparatorluğunun bozguna uğramasından etkilendi ve bu

* Çevirisini sunduğumuz "I'm Right, You're Wrong, Go To Hell" Religions and the meeting of civilization' başlıklı bu makale The Atlantic Monthly – The Agenda (Volume 291, no. 4, Mayıs 2003) adlı dergide yer almaktadır.

medeniyetin çöküşte olduğunu gördü. Spengler bu anlayış üzerine bir felsefe inşa etti. Bunu da kısa ve uygun bir anlatımla “Batı’nın çöküşü- Der Untergang des Abendlandes” olarak ifade-
lendirdi. Der Untergang des Abendlandes isimli iki ciltlik eseri 1918 ve 1922 yıllarında yayın-
landı. Spengler bu eserinde farklı medeniyetlerin nasıl karşılaştıklarını, birbirlerini nasıl etkile-
diklerini, yükselişlerini, çöküşlerini ve nasıl yıkılıp yok olduklarını ele almıştır. Onun bu tarz
yaklaşımları Arnold Toynbee tarafından detaylı bir şekilde incelenerek medeniyetlerin bir çeşit
dilek listesiyle devam etti - ve bu kesinlikle isabetli bir listedir. Son zamanlarda Harvard Üni-
versitesi’nden Samuel Huntington ülkelerden ve hükümetlerden daha çok şu an uluslararası
ilişkilerin temel kuvveti olarak medeniyetlerin çatışması olgusunu savunmaktadır. Pek çoğumu-
zun bu fikre katıldığını sanıyorum, bazılarımızda şunu söylemekteler: Medeniyetler çatışması
uluslararası modern ilişkilerin önemli bir yönüdür. Ayrıca medeniyetler dış politikalara ve çeşit-
li ittifaklara sahiptirler.

İnsanlık tarihinde hepsi aynı durumda olmamasına rağmen birkaçı hala mevcut olan bir dizi
farklı medeniyet olmuştur. Daha sonraları Atatürk olarak bilinen Mustafa Kemal, konuşmalarında
medeniyetlerin yakın ilişkilerine değinerek yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin moder-
nize olmasının gereği üzerinde durmuştur. O, bu meseleyi askeri direktiflerle ve kolaylıkla yer-
leştirmiştir. O şunları söylemiştir: “İnsanlar bu veya şu medeniyetlerden etkileşimi ve birbirine
tesiri hakkında konuşurlar. Ancak sadece bir medeniyet hayatta kalır ve o da hayli iyi bir şekilde
kendisini geliştirir.” Atatürk işte buna çağdaşlık (modernlik) adını vermişti yani o “zamanımı-
zın” medeniyetidir. Diğerlerinin hepsi ölmeye devam ederler veya daha önceden ölmüşlerdir.
Türkiye’nin bu konudaki tercihi ya bu medeniyete katılmak veya ölen bir dünyanın parçası ol-
maktı. O tek medeniyette kesinlikle Batı idi.

Sadece iki medeniyet din tarafından tanımlanmaktadır. Diğerleri de dine sahiptirler ancak
onların esas kimliklerini bölge ve etnik yapıları belirlemektedir. Mesela Budizm başlıca dinsel
bir güç olagelmıştır ve insanlığa evrensel bir mesaj getirmek için çalışan ilk dinler arasında yer
almaktadır. Eski Ortadoğu’da bile Budist aktivitelerinin bazı kanıtları vardır. Muhtemelen Mu-
sevilik üzerinde ve bu nedenle Hıristiyanlığın doğmasına da Budist tavsiyelerinin etkisi olmuş-
tur. Ancak Budizm yüzyıllar boyunca kayda değer bir şekilde geniş bir bölgeye yayılamamıştır.
Güney’de, Güneydoğu’da ve Doğu Asya’da gelişmiş, o bölgenin ve komşularının kimliklerinin
tanımlanmasında kültürden daha ziyade Budizm’in temel ilkeleri daha etkili olmuştur. Komü-
nizmin haricindeki diğer medeniyetler ise sınırsız bir şekilde yayılmak için - ve arzu edilen bö-
lümünden büyük bir kısmı - net olmayan ve askıda kalan talimat bilgileriyle ideolojik kapasiteden
yoksun kalmışlardır.

Hıristiyanlık ve İslam ise medeniyetlerin tanımlandığı iki dindir. Bu iki dinin bazı farklı
yanlarının olmasına karşılık, pek çok ortak unsurlara sahiptir. İngiltere’de ve Hıristiyan dünya-
sının diğer dillerinin çoğunda “Hıristiyanlık” ve “Hıristiyan âlemi” terimlerini kullanırız. Hıris-
tianlık belirli kilise kurumlarıyla birlikte bir inanç sistemi ve bir dindir. Hıristiyanlık âlemi
Hıristiyan olmayan hatta anti-Hıristiyan olan elementleri bile birleştiren bir medeniyettir. Belki
Hitler ve Naziler Hıristiyanlık âleminin bir ürünü olarak hatırlanabilir fakat bir din olarak Hıris-
tianlık’a ait değildir. İslam hakkında konuştuğumuzda da bizler din ve medeniyet için aynı
kelimeleri kullanıyoruz bu da bizim yanlış anlamamıza neden olabilmektedir. Chicago Üni-
versitesi İslam Tarihi bölümünde son dönem seçkin tarihçilerinden birisi olan Marshall Hodgson bu
probleme ilk dikkat çeken kimse olduğunu düşünüyorum. O, “İslamdom” terimini icat etmişti.
Ama ne yazık ki “İslamdom” teriminin telaffuzu zor ve çok fazla anlaşılmadığı gibi kafaları da
karıştırdı. (Aslında Türkçe’de bu terim üzerinde karışıklık yoktur çünkü “İslam” terimi medeni-
yet anlamına gelmekte, “İslamiyet” ise din olan İslam anlamına gelmektedir.)

Medeniyet tarihine bakıldığında örneğin; “Hıristiyan sanatı” terimi kiliseler ve dini amaçlı heykel ve tasvirler anlamında dini veya odaksal bir sanata işaret ederken; “İslam sanatı” teriminin sadece dini değil aynı zamanda Müslüman ülkelerde üretilen sanat anlamında kullanıldığını görüyoruz. “İslam bilimi” üzerinde konuştuğumuzda fizik, kimya, matematik, biyoloji ve Müslüman medeniyetinin himayesinde kalan bilim dallarını kastettiğimiz ortaya çıkar. “Hıristiyanlık bilimi” dediğimizde ise tamamıyla farklı ve ondan bağımsız bir şeyle karşılaşırız.

Bunun haricinde siz hiç “Yahudi bilimi” diye bir konu hakkında konuşan birisinin varlığına şahit oldunuz mu? Hayır zannetmem. Herhangi birisi Yahudi bilim adamlarından bahsedebilir fakat bu ikisi benzer şeyler değildir. Elbette ki Yahudilik bir medeniyet değildir, o sadece bir din ve kültürdür. Diaspora’dan bu yana Yahudi tarihinin pek çoğu ya Hıristiyanlık âleminde veya İslam içinde yer almıştır. Hindistan’da Yahudiler vardı. Çin’de Yahudiler vardı fakat bu topluluklar hiç büyümediler. Hindistan ve Çin’in tarihinde Yahudilerin rolü minimumdu. İşte bu kısa çizginin her iki yanında bulunanlar eşit derecede alınmalarına rağmen “Musevi-Hıristiyan” terimi eski bir hakikat için yeni bir isimdir. Başka birisi de yakın geçmişte yayılmış olan ve modernizmin doğmasıyla son bulan birbirinden farklı kültürlerin bir arada yaşadığına işaret etmek için “Musevi-İslam” terimini eşdeğer bir şekilde kullanabilirdi.

Dini olarak tanımlanan bir medeniyet içerisinde bulunan fakat farklı dinlere ait konulara hoşgörülü olmak ne derecede çoğulculukla uyumlu olabilir? Bu çok önemli soru iki tür dinin arasındaki temel farka işaret eder. Bazı dinlere göre sadece kendilerini “medeniyet” ve geri kalanları da barbarlar olarak isimlendirmekteler, bu yüzden “din” bizimkidir, geri kalanlar ise kâfirlerdir, demektedirler. Diğer dinler mesela Musevilik ve Asya’daki dinlerin çoğu birbirleriyle konuşmalarında farklı dilleri kullandıkları gibi Tanrıyla konuşmalarında da farklı dinlerin kullanılma ihtimali olduğunu kabul ederler. Tanrı onların hepsini en güzel şekilde anlamaktadır. Tüm kalbimle inanıyorum ki; bir dil olarak İngilizce, düşünceleri ve duyguları ifade etmede insan ırkı için en mükemmel bir araç olarak düzenlenmiştir. Ancak diğerleri de kendi dilleri hakkında kesinlikle aynı düşüncelere sahip olduklarının farkındayım ve bu benim için bir problem teşkil etmemektedir.

Dine olan bu iki tür yaklaşım şekli eleştirmenlerinin kınamak için kullandığı- "zaferci yaklaşım (triumphalism)" ve "görecelilik/relativizm" terimlerinin kullanılmasıyla uygun bir şekilde adlandırılmıştır. Bu bağlamda 15. yüzyılda Franciscan Saint John Capistrano’nun vaazlarından birisinde Hıristiyanlar arasında “hilekârlık (sahte)” fikrini yaymaya çalıştıkları için Yahudileri alenen kınadığı California haritası ölümsüzleşti: “Yahudiler herkesin sahip olduğu imanının kendisini kurtaracağını söylüyorlar, bu imkânsızdır.” Bir kere onun bu suçlamasına karşılık Yahudiler haklı çıktılar. Çünkü Talmud kesinlikle şöyle söylemektedir: “Bütün doğru iman sahiplerinin cennette yerleri vardır. Çok Tanrı’ya inananlar ve ateistler bunun dışındadırlar ama bunlar temel ahlaki kuralları hakkıyla yerine getiren herhangi bir tek Tanrı’lı inancın monoteistlerinden başkadır.” Yaklaşımcı (Relativist) görüş hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kınanmakta ve reddedilmektedir. Her iki din de kendilerinin tüm insanlığa gönderildiklerini, doğru ve sağlam inanca sadece kendilerinin sahip oldukları görüşünü paylaşmaktaydılar. Zaferci (Triumphalist) görüş ise Hıristiyanlık âleminde gittikçe artan saldırılara maruz kalır ve kayda değer sayıdaki Hıristiyan papazlar tarafından reddedilir. Buna paralel olarak İslam’ın gelişmesine de burada küçük bir işaret vardır.

Ayrıca tolerans (hoşgörü) kesinlikle aşırı derecede bir hoşgörüsüzlük düşüncesidir. Çünkü bu şu manaya gelmektedir; “Patron benim: bazı şeyler için ben izin vereceğim ancak her şey değil. Benim belirlediğim standartlara göre güzel hareketlerde bulunduğun sürece seni beğenirim.” Bu da dinsel toleransın normal olarak anlaşılan ve uygulanan açık bir adaletidir, diye dü-

şünüyorum. 1790 yılında George Washington’ın, Newport’un Rhode Adasındaki Yahudi halkına yazdığı bir mektupta Avusturya İmparatoru II. Joseph vasıtasıyla birkaç yıl önceden resmen ilan ettiği meşhur “Toleransın Patenti”ne muhtemelen gönderme yaparak şunu söyledi: “Şu an daha fazla hoşgörüden bahsedilmemelidir, sözde tolerans insanların bir sınıfının ona düşkünlüğü vasıtasıyla ki diğerleri onların doğal temel haklarının uygulanışından hoşlandılar.” Birkaç yıl önce Viyana’da Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların bir toplantısında Kardinal Başpiskopos Franz Koenig hoşgörü hakkında konuştu ve ben onun Washington’dan alıntı yaparak karşı koymaktan kendimi alamadım. O şöyle yanıt verdi: “Siz haklısınız. Hoşgörü hakkında daha fazla konuşmayacağım; karşılıklı saygı hakkında konuşacağım.” Fakat hala bu olağanüstü cevapta ifade edilen tutumu paylaşan çok az sayıda insan var.

Din konusunda relativist tarzı benimseyenler için (“ben benim Tanrım’a sahibim, sen kendi Tanrı’na sahiptin, diğerleri de kendi Tanrı’larına sahiptirler” anlayışının etkisiyle), herhangi birisinin inancına karşı çıkmak için özel politik veya ekonomik sebepler olabilir ancak prensipte teolojik problem yoktur. Zaferci (Triumphalist) görüşünü benimseyenler için (klasik olarak onların yaklaşımı şu formülle özetlenir: “Ben haklıyım, sen hatalısın, cehenneme git”) tarzındadır ve tolerans bir problemdir. Çünkü zaferci görüş yaklaşımını benimseyenlere (Triumphalist) göre sadece kendileri doğru ve kendi dinleri tamamlanmıştır. Diğer bütün dinler en azından tamamlanmamış noksan ve muhtemelen çoğu yanlış ve şerlidir. Mademki o, Tanrı’nın insanlığa son mesajını alma ayrıcalığına sahiptir, onun vazifesi bu mesajı kendisi için bencillik yaparak saklamaktansa diğerlerine ulaştırmalıdır.

Günümüzde ise bir kimse inanırsa inancı hakkında ne yapmalıdır? Diğer din mensuplarıyla nasıl ilişki kurmalıdır? Bu soruya tarihsel olarak baktığımızda bir şey çok açık bir şekilde ortaya çıkar: Bir kimsenin sahip olduğu dinin diğer dinlere göre geçmişte veya sonradan gelmiş olması çok önemlidir. Mesela bir Hıristiyan’a göre Musevilik geçmişte kalmış, İslam ise sonradan gelmiştir. Müslümanların bakış açısına göre hem Musevilik hem de Hıristiyanlık geçmişte kalmışlardır. Yahudi bakış açısına göre ise hem Hıristiyanlık hem de İslam sonradan gelmişlerdir- fakat Musevilik zaferci görüşü (triumphalist) benimsemediği için olmadığı için bu onun için bir problem değildir.

Fakat Hıristiyan ve Müslümanlar için bu bir problemdir- veya muhtemelen bunu geleneksel Hıristiyan ve Müslümanlar için söylemeliyim. Onların perspektifinden geçmişteki bir din yarım kalmış tamamlanmamış olabilir. Şayet o din hakiki bir vahiy silsilesinden gelmekteyse yanlış olmak zorunda değildir. Bu yüzden Müslümanların bakış açısına göre Musevilik ve Hıristiyanlık her ikisi de kendilerine vahiy indirildiği dönemde doğru dindiler. Son ve tam olan İslam’ın vahiyyle geçerlilikleri son bulmuştur Esasında onlar yanlış değildirler- tabir caizse onlar geçmiş modeldirler- yani onların tarihleri dolmuştur. Bunun için İslam hukuku (şariat) o dinler için belirli bir derecede tolerans göstermeye izin vermekle kalmaz bunu gerekli görür.

Bu konuda İslam’ın bakış açısı kesinlikle fazlaca karmaşıktır: Yahudi ve Hıristiyanlar dinlerini ve Kutsal Kitaplarının orijinallerini tahrif etmelerinden dolayı suçlanmaktadırlar. Böylece Müslümanların görüşüne göre Hıristiyanlıktaki teslis doktrini ve İsa Mesih’in Tanrısallığı gerçek anlamlarından saptırılmıştır. Kur’an’daki bazı ayetler bu noktaya işaret eder: “Allah’tan başka ilah yoktur, O’nun ortağı yoktur” ve “O Allah ki, tektir, ebedi ve ezeli ölümsüz olandır, doğmamış ve doğrulmamıştır, O’nun dengi yoktur.” Bu ve buna benzer ayetler İslam’ın ilk yıllarında madeni paralar ve kitabelerde sık sık tartışmalara açıklık getirmek maksadıyla ortaya çıkmışlardır. Özellikle Kudüs’teki Mescid-i Aksa’nın kubbesine -Hıristiyanlık’ın doğum yerinde Hıristiyanlığa meydan okumaktır- yazıt olarak yazıldılar. Muhammed (s)’in gelişi Yahudilerin kutsal kitabında önceden haber verildiğine dair bölümlerin yok edildiği için Yahudileri suç-

ladılar. Müslümanlara göre Muhammed (s) “Peygamberlerin Mührüdür (Sonuncusu)” O’ndan sonra Peygamber yoktur bunun aksi kesinlikle yanlıştır. Bu da İslam coğrafyasında sonradan ortaya çıkan Bahailik ve Ahmedilik gibi hareketlere karşı takınılan sert tutumu açıklamaktadır.

Müslümanlar kendilerinden önceki iki dinle özel bir ilişkilerinin olduğu iddiasında değildiler. Şayet Yahudi ve Hıristiyanlar Muhammed’i (s) kabul etmezlerse; bu, onların hüsrani olacaktır. Müslümanlar müsamaha göstermeyi şeriata uygun şekilde kendileri hazırladılar. Belirli bir dine sahip olanlara gösterilecek hoş görünümün genişliğini ve sınırlarını Kutsal Kitap’ta belirlenmiştir: Onlar monoteist ve kutsal metinleri olmalıdır. Kur’an’ın üçüncü gurup diye adlandırıldığı Sabilerin kim olduklarında da bazı belirsizlikler vardır. Bu belirsizlikler Zerdüştler ve diğer guruplar üzerinde Müslüman devletin hoşgörüsü konusundaki uygulamasının genişletilmesini sağladı. Bu ilkede politeistlere veya putperestlere hoşgörü sağlanmamıştı ve bu da bazı zamanlarda Müslümanlar tarafından fethedilen Asya ve Afrika’daki topraklarda şiddetli problemler doğurdu.

Tolerans (hoşgörü) Hıristiyanlar için daha da zor bir soruydu. Onlara göre Musevilik Hıristiyanlık’ın habercisidir. Hıristiyanlık ise Yahudilere verilmiş ilahi sözlerin gerçekleştirilmesidir. Hıristiyanlık inancının temel öğretilerinden bazılarının yalancı çıkarılmasının sebebi olarak Yahudilerin bu vazifeyi yerine getirmeyi reddetmesi görülür. Hoşgörü Hıristiyanlık’ın farklı şubeleri arasında en sonunda büyüyen bir problem haline gelmiştir. Ancak gurubun dışında olan bir kimseye içerideki karşıt görüşlü olanlardan daha kolay müsamaha gösterilir. Çünkü kendi dininin inançlarına karşı gelen kimseler inançsızlardan daha fazla tehlikelidirler. İngiliz filozof John Locke’nin 17. yüzyılın sonlarına doğru yazdığı meşhur “hoşgörüyle alakalı bir mektup” dini hoşgörü için bir ricadır, bununla beraber o dönemde adil olan yeni bir düşüncedir. Locke orada şunları yazmıştır: “Ne putperest ne Muhammedî ne de bir Yahudi dininden dolayı İngiliz milletler topluluğunun vatandaşlık haklarının dışında bırakılmamalıdır.” Onun vermiş olduğu bu listede Katolik’ler mevcut değildir. Buradaki ayrılık açıktır. Locke ve onun çağdaşlarına göre putperest, Müslüman ve Yahudiler İngiltere Kilisesi için bir tehdit oluşturmamaktaydı. Ancak Katolik Kilisesi öyle değildi. Katolikler Protestanlığı çökertmek için uğraşıyordu ve İngiltere’yi Katolik yapmaya çalışıyorlardı. O dönemin Protestan tartışmacıları da İngiltere’yi yabancı bir otoriteye bağlı yapmak için çalışıldığı konusunu – yani Roma’daki Papa- gündeme yerleştirirler.

Müslümanlar kendi sahip oldukları toplumların içerisinde genellikle daha fazla hoşgörülü olmuşlardır. Üstelik bu çeşitliliğin İlahi bir rahmet olmasında erken dönem geleneğinin etkisi örnek olarak gösterilirdi. Dince kabul edilen inançlara aykırı olma yani dalalet kavramı – Hıristiyanlıkta uygun bir biçimde dini otoritenin oluşturulmasıyla fark edilip kınanan yanlış inanç- Klasik İslam’a yabancı bir şeydi. Sapma, ayrılma ve çeşitlilik, az rastlanan istisnalarla birlikte, sadece onlar var olan düzeni ciddi bir şekilde tehdit eden bir şey sunduklarında sert tepki gördü. İnanç soruları üzerine hükmetmek için tek bir otoritenin düşüncesine yetki vermek geleneksel İslami düşünce ve uygulamaya yabancı olmaktadır.

İki medeniyet arasında tanımlanan uzun zamandan beri süregelen çatışmaya yaklaşımın, Hıristiyanlık ve İslam’ın arka planındaki benzerliğin bir sonucudur. İki din Akdeniz coğrafyasında buluşunca ve her ikisi de Tanrı’nın son dininin mirasçısı olduklarını iddia edince çatışma kaçınılmaz oldu. Çatışma devamlıydı: ilk Arap-İslam akınları istila ile İslam’ı Hıristiyan toprakları olan Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika’ya ve kısmen Güney Avrupaya getirirken, Tatarlar Rusyaya ve Doğu Avrupaya ve Türlerde Balkanlara taşımışlardır. Her ilerlemeye bir Hıristiyan karşı koyması gelişti: İspanya fethi, haçlı akınları, Rusların Tatar boyunduruğu dediği sürgünler ve son olarak genelde Emperyalizm denen İslam topraklarına Avrupa geri saldırısıdır.

Cihadın ve haçlı seferlerinin, fethin ve yeniden fethedilmenin yaşandığı bu uzun süreli an-

laşmazlık müddetince Hristiyanlık ve İslam yine de bir derece de olsa komünikasyonu devam ettirdiler, çünkü her iki din de temelde birbirine benzer yapıdaydılar. Onlar tartışabilirlerdi. Onlar anlaşmazlıkları ve bununla beraber müzakereleri devam ettirebilirlerdi. Hatta onların hırs çığılıkları karşılıklı olarak anlaşılabilir nitelikteydi. Hristiyan ve Müslümanlar birbirlerine “Sen kâfirsın ve cehennemde yanacaksın” dediklerinde, her biri kesin olarak diğerini kastetmekteydi, çünkü onların her ikisi de benzer şeyi demek istemekteydiler. (Onlardaki cennet anlayışı başka türlü tasvir edilebilir, fakat onların cehennem anlayışı ise çok daha fazla benzerlik göstermektedir.) Böyle iddialar ve suçlamalar bir Hindu, bir Budist veya bir Konfüçyüs dinine mensup olan için çok az veya hiçbir mana bildirmemekteydi.

Tarihte Hristiyan ve Müslümanlar birbirlerini gözetleyerek çarpıcı bir şekilde farklı metotlarla karşılıklı olarak birbirlerini incelediler. En azından bu araştırmaları kendilerinin farklı koşullarına borçludurlar. Hristiyan Avrupalılar Müslümanların Kutsal Kitabını ve klasik eserlerini okumak ayrıca onlarla iletişim kurmak için yabancı diller öğrenmeye başladılar. 7. yüzyıldan itibaren dışarıyı takip etmek için yeni bir sebepleri vardı – kutsal yerleri, onların sahip oldukları inancın doğduğu yerler Müslümanların kontrolü altındaydı ve sadece Müslümanların izin vermesiyle ziyaret edebiliyorlardı. Müslümanlar ise benzer problemlere sahip değillerdi. Onların kutsal mekânları Arabistan'daydı ve Arapların egemenliğindeydi; Kutsal Kitapları Arapçaydı. Onların medeniyetinde edebiyatın, bilimin ve bilginlerin, devletin, ticaretin dili ve de halk arasındaki konuşulan dil Arapça idi. Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'da fethedilen ülkeler de Arapçalaştırıldı ve onların eski dilleri, yazıları unutuldu. Daha sonraki dönemlerde özellikle Farsça ve Türkçe gibi diğer İslami diller ortaya çıktı. Fakat ilk dönemlerde yüzyılları şekillendirmede Arapça tek başına hükmetti.

İki medeniyetin deneyim, tecrübe ve ihtiyaçlarındaki bu farklılıklar birbirleriyle ilgili olan tutumlarına da yansdı. En erken dönemden kaydedildiğine göre Avrupa'daki insanlar İslam dünyasının dillerini öğrenmeye çalışmışlardır. Buna da o zamanın medeniyetinin en fazla ilerlemiş dili olan Arapça'dan başlıyorlardı. Sonraki zamanlarda daha çok pratik kullanım sebeplerinden dolayı özellikle Türkçe ve Farsça'yı öğrendiler. Çünkü Osmanlı Devleti zamanında bu diller devletin ve diplomasi dili olarak Arapça'nın yerine geçti. 16. yüzyılda Fransa ve Alman Üniversitelerinde Arapça kürsüleri vardı. Cambridge Üniversitesi ilk Arapça kürsüsüne 1632 yılında, Oxford ise 1636'da sahip oldu. Avrupalıların daha yüksek bilimlere ulaşip onları elde etmek için daha fazla bu dillere ihtiyaçları kalmadı. Artık sadece entelektüel merak için diğer medeniyetler hakkında bilmek istedikleri şeyleri öğrenmek için öğrendiler.

18. yüzyıldan sonra Avrupa, İslam dünyasıyla alakalı bilimsel edebiyatın önemli bir miktarına sahip olduğundan dolayı övünmeye başladı- eserlerin yayımlanması, tarihi, edebî ve ilahiyatla ilgili çalışmaların çevirileri, din ve edebiyat tarihleri, İslam ülkelerinin genel tarihçeleri, onların halklarının tanımlamaları, türleri ve onların durumları.- 16. yüzyıl ve sonraki zamanlarda Arapça, Farsça, Türkçe gramer kitapları ve sözlükler Avrupalı bilim adamlarında mevcuttu. Bu çalışmalar da İslam'ın Kutsal Kitabı ve Klasik eserlerin dili olan Arapça'ya o dönemde dünya hâkimiyetini elinde bulunduran devletin dilleri olan Türkçe ve Farsça'dan daha fazla önem verilmesi kesinlikle kayda değerdir. 19. yüzyılın Avrupalı ve daha sonra Amerikalı bilginleri tarafsız çalışmalar ortaya koyarlar. Gizli kalmış, unutulmuş olan dillerin ve antik yazıların şifrelerini ve anlamlarını çözerler. Böylece tarih kitaplarının çok eski ve görkemli bölümünü yeniden ele geçirirler. Yapılan çalışmalar ise bu bilim dallarına bir merakı olmayan ve bu işleri anlayamayanlar tarafından bir türlü kavranamadı ve şüpheyle karşılandı.

İslam dünyasında da buna benzer isteklerin olmadığından dolayı Hristiyan medeniyetiyle olan ilgisi konusunda tam bir eksiklik sergilendi. Bu ilgisizlik yani onlara göre sınırların dışın-

daki barbarların küçük görülmesi anlayışı uzun süre devam etmesinden dolayı başlangıçta anlaşılabilir, hatta hak verilebilirdi. Buna karşılık Avrupalının Arapça ve diğer doğu dillerine olan ilgisinin emperyalizmin bir habercisi olduğu bazı zamanlarda tartışılmaktadır. Şayet bu öyleyse biz, Arap ve Türklerin benzer yağmacı niyetlerinin hiçbirisini temize çıkarmamalıyız. Araplar İspanya'da İspanyolca ve Latince'ye hiçbir ilgi göstermeden 800 sene geçirmişlerdir. Güneydoğu Avrupa 500 yıldan fazla Osmanlı'nın hâkimiyetinde kaldı, fakat o dönemlerin çoğunda onlar Yunan, Balkanlar veya Avrupalının dilini öğrenmek için hiç sıkıntıya girmediler. Tercümanlara ihtiyaç duyduklarında, değişik ülkelerden olan irtidat etmiş kimseleri kullanırlardı. Batı dünyası genişleyip kendisini dünyanın geri kalanına kabul ettirinceye kadar Batıcılık diye bir şey yoktu. Biz de günümüz Amerika'sında da buna benzer tutumları görebiliriz.

Bugün Batı'da bizler terörizme karşı nasıl bir mücadelenin içindeyse teröristler de kafirlerle karşı benzer bir savaşın içerisinde. Bu mücadelenin her iki tarafında yer alan insanlardan bazıları bu durumu medeniyetler arası bazıları da dinler arası bir mücadele olarak görmektedirler. Şayet onlar haklıysalar ve onların görüşlerinin destekleyicileri çok ise dini olarak tanımlanan bu iki medeniyet arasındaki çatışma sadece farklılıklardan değil aynı zamanda benzerliklerden kaynaklanmaktadır ve bunlar da geleceğin daha iyi anlaşılması için biraz ümit olabilmektedir.